

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТИ

Беляєв С.Б., Степанець І.О.

Анотація

Стаття присвячена розгляду проблеми формування інноваційної культури викладача педагогічного закладу вищої освіти як наукового феномену, що виступає в якості складової професіоналізму та чинника вдосконалення освітнього процесу.

Узагальнено результати теоретичних досліджень щодо сутності інноваційної культури, взаємозв'язку даного феномена з іншими поняттями.

Представлено логічний взаємозв'язок реалізації матеріальної і духовної культури в інноваційній діяльності особистості, проілюстровано особливість інтегральної сутності інноваційної культури стосовно інноваційного потенціалу.

Схарактеризовано методологічні підходи до розуміння феномену інноваційної культури: аксіологічний і структурно-функціональний та визначено її компоненти.

З'ясовано потреби в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності викладача в сучасних умовах освітньої діяльності у ЗВО.

Сформульовано критерії та здійснено емпіричне дослідження щодо визначення рівнів сформованості інноваційної культури у викладачів педагогічного ЗВО, представлено характеристику окремих груп педагогів за виокремленими рівнями.

Аналіз педагогічних характеристик окремих груп науково-педагогічних працівників дозволив констатувати їх різне ставлення до сприймання, розуміння, створення та застосування інновацій в освітньому процесі: від активно-позитивного до пасивно-негативного.

Названо ключові компетентності сучасного викладача, що визначають його здатність до інноваційного оновлення власної педагогічної діяльності, та забезпечують ефективну реалізацію функцій інноваційної культури, наведених у статті.

За результатами проведених досліджень зроблено висновки, що інноваційна культура педагога є невід'ємним компонентом його професіоналізму на особистісному і фаховому рівнях, а її сформованість визначає ефективність та якість педагогічної діяльності в контексті розвитку інноваційного освітнього середовища закладу вищої освіти.

Ключові слова: інновація, інноваційний потенціал, інноваційна культура, компоненти інноваційної культури, функції інноваційної культури.

Постановка проблеми.

Сучасна практика освітньо-професійної діяльності у закладах вищої педагогічної освіти (ЗВО) в умовах євроінтеграційних процесів в українській освіті засвідчує важливість і необхідність якісного оновлення наукових засад професійної педагогічної діяльності, формування інноваційного освітнього середовища та, відповідно, розвитку інноваційної культури викладача.

Питання стимулювання інноваційної педагогічної діяльності, створення інноваційного освітнього середовища, формування інноваційного потенціалу окремого педагога та інноваційного потенціалу закладу освіти вже тривалий час залишаються об'єктом досліджень науковців, що мало наслідком ініціативи законодавчого врегулювання розвитку інноваційних процесів у національній системі освіти. Закон України «Про інноваційну діяльність» [4] орієнтує ЗВО на розвиток його інноваційного потенціалу, який, у свою чергу, значною мірою визначається рівнем сформованості інноваційної культури всіх суб'єктів освітнього процесу, а інноваційна стратегія організації освітнього процесу суттєво підвищує роль викладача як носія нових ідей, думок, досвіду.

Одночасно з накопиченим науковим досвідом вивчення інноваційних процесів залишається актуальним питання визначення змісту інноваційної

культури педагога у вимірах методологічних підходів, що безпосередньо вивчають феномен культури особистості, а також з позиції емпіричного дослідження стану сформованості інноваційної культури викладачів педагогічних закладів вищої освіти.

Аналіз наукових досліджень.

Нововведення або інновації по суті характерні для будь-якої професійної діяльності і безпосередньо впливають на її ефективність та якість, а тому стають предметом вивчення, аналізу і впровадження.

Наукові дослідження щодо аналізу феномену інноваційної культури, зокрема викладача ЗВО, проводили О. Амацьєва, В. Балабанов, Н. Гавриш, І. Дичківська, Н. Краснокутська та інші (сутність інноваційної культури педагога й системна характеристика); О. Бартків, А. Даниленко, А. Кальянов, В. Кремінь, В. Носков (чинники упровадження інновацій в освітній діяльності); О. Єфросініна, Н. Гавриш, Р. Миленкова, Ю. Ситник (педагогічні умови та методичні засади формування і розвитку інноваційної діяльності культури педагогів закладів освіти).

Виникнення та розвиток поняття інноваційної культури педагога вітчизняні науковці пов'язують з такими поняттями, як «інновація», «інноваційний процес», «інноваційний потенціал», а, отже, розглядати його потрібно в якості системного явища, що включає весь спектр нормативів, які детермінують ефективність і якість інноваційної діяльності у закладах освіти, особливо в умовах сучасних трансформацій в системі педагогічної освіти. Інноваційні освітні процеси, які І. Дичківська визначає в якості комплексних процесів створення, впровадження та поширення новацій [3, с. 27], потребують наявності у педагогічних працівників мінімального та достатнього базису для включення в інноваційну педагогічну діяльність, чим безпосередньо виступає наявність інноваційної культури педагога.

Методи дослідження:

- анкетування та тестування для з'ясування інформованості викладачів про сутність педагогічних нововведень, виявлення їх

ставлення до педагогічних інновацій, встановлення рівня сформованості інноваційної культури;

- експертні оцінки – з метою визначення міри вираженості інноваційної спрямованості професійної діяльності викладачів, формування їх рейтингу тощо;
- вивчення продуктів діяльності – для виявлення особистісних і професійних якостей з метою встановлення загального рівня сформованості інноваційної культури викладачів.

Виклад основного змісту дослідження.

Поняття «інновація» вказує на зміну, виступає засобом і процесом упровадження цієї зміни. У вимірах педагогічної діяльності та педагогічних процесів інновація визначає нове у меті, змісті, методиці, технології, організації освітнього процесу тощо. Спираючись на цей висновок, можна стверджувати, що інноваційність слід розглядати в якості принципу загальної педагогіки. Дослідниця І. Дичківська [3] визначає інновацією нововведення, новий підхід, створення якісно нового, а також використання відомого у змінених мовах з іншою метою.

Інноваційна педагогічна діяльність розглядається як діяльність, яка спрямована на використання результатів наукових досліджень і розробок, що забезпечує впровадження в освітній процес нових методів, прийомів, підходів.

Інноваційний процес – це узагальнення класичних і нових ідей, думок, знань, що об'єднуються в систему, яка, у свою чергу, генерує та реалізує нововведення (інновації).

Функціонально інноваційний процес спирається на інноваційну педагогічну діяльність, яка в масштабах окремого закладу освіти забезпечує його інноваційний потенціал.

У процесі дослідження інноваційної культури викладача було акцентовано увагу на позиції сучасної філософської науки, яка поділяє феномен культури на дві категорії: матеріальну і духовну, що співіснують в

якості складових єдиної галузі людського буття і діяльності. У зв'язку з цим інноваційну культуру, що реалізується у педагогічній діяльності, слід розглядати з позиції розвитку особливої особистісної властивості, яка є частиною професіоналізму діяльності і формується під впливом багатьох факторів. Цей взаємозв'язок репрезентовано у вигляді схеми (Рис. 1).

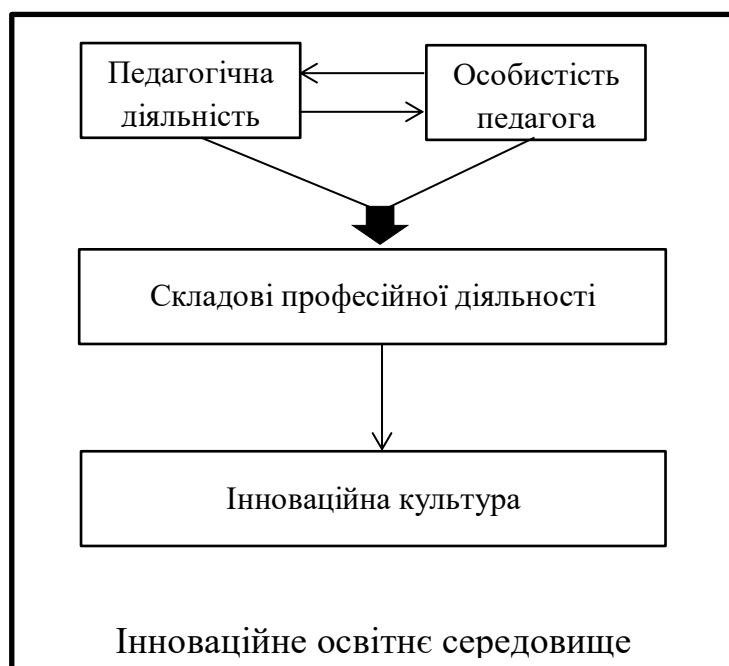

Рис. 1. Формування інноваційної культури в професійній педагогічній діяльності.

Під інноваційним середовищем слід розуміти комплекс організаційних наукових, методичних, освітніх, психологічних заходів і засобів, наявних у ЗВО, реалізація яких здійснюється на основі кластерного підходу у забезпеченні освітнього процесу. При цьому дуже важливо, щоб у ЗВО, на факультетах, кафедрах, в лабораторіях створювалась така морально-психологічна атмосфера, що позитивно впливає на ставлення викладачів до педагогічних інновацій.

Працюючи в інноваційному освітньому середовищі педагог у процесі виконання професійних функцій і задач переосмислює наявний досвід впровадження інноваційних підходів, методів, технологій. Внаслідок творчого переосмислення передового педагогічного досвіду утворюються

нові складові професійної діяльності, розширюється наявний методичний інструментарій тощо.

Відкритість до нового, як основна ознака педагога, який налаштований на інноваційну педагогічну діяльність, забезпечує неперервність процесу освоєння нових підходів, технологій, методик тощо. Внаслідок цього професійна діяльність розширюється, що й призводить до формування інноваційної культури педагога.

Інноваційний потенціал педагогічного ЗВО представляє собою сукупність наукових, фінансових, економічних, технологічних, соціальних, культурних, освітніх, управлінських, кадрових рушень, що забезпечують розвиток можливостей закладу освіти. Очевидним є зв'язок між інноваційним потенціалом закладу освіти та інноваційним потенціалом окремого педагогічного працівника, який виступає суб'єктом інноваційної педагогічної діяльності.

Аналіз змісту визначень понять «інновація», «інноваційний процес», «інноваційний потенціал» дає підстави констатувати, що інноваційна культура є, по суті, складником інноваційного потенціалу, оскільки характеризує рівень професійної підготовки, а також здатність особистості педагога ефективно і якісно реалізувати та розширювати інноваційний потенціал ЗВО з метою підвищення ефективності освітнього процесу.

Семантичний аналіз поняття «інноваційна культура» вказує на те, що рушійною силою формування інноваційної культури педагога є відповідна мотивація. Інноваційна культура збагачується на основі інноваційних ідей, на що в значній мірі має вплив інноваційний потенціал ЗВО, який регулює сферу професійної діяльності, стимулює до самоосвіти, саморозвитку, забезпечує спілкування з широким загалом фахівців, з соціумом тощо. Взаємозв'язок інноваційної культури педагога та інноваційного потенціалу ЗВО схематично представлено на рис. 2. До системи цінностей, які мають прямий вплив на перебіг професійної педагогічної діяльності, належать здоров'я фізичне та психічне здобувача освіти, перспективи його

саморозвитку, професійне становлення педагога як фахівця, самореалізація особистісного потенціалу педагога.

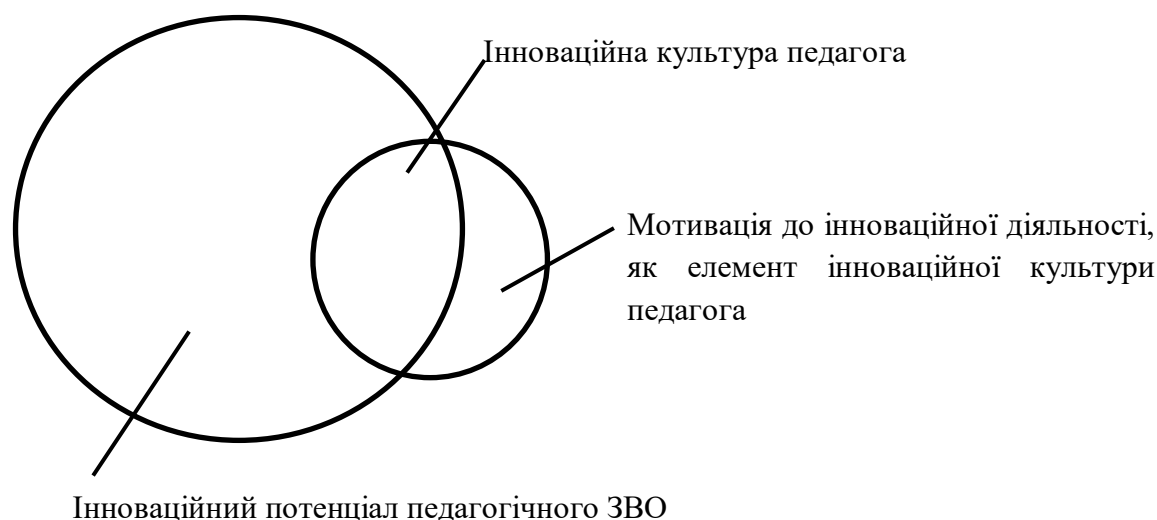

Рис. 2. Співвідношення сутнісних змістових характеристик понять «інноваційний потенціал» та «інноваційна культура».

З позиції аксіологічного та структурно-функціонального підходів інноваційна культура виступає системою, складовими якої є ціннісні елементи системи управління професійною діяльністю. Складовими інноваційної культури є інноваційна спрямованість педагогічної діяльності викладача, здатність до освоєння передового педагогічного досвіду.

З позиції аксіологічного підходу інноваційна культура представляє собою систему цінностей, що характеризує рівень сформованості готовності педагога до інноваційної діяльності.

З позиції структурно-функціонального підходу інноваційна культура представляє функціональну систему, елементи якої мають вплив на свідомість педагога та регулюють його інноваційну діяльність відповідно до визначених цілей, завдань, потреб, пріоритетів.

Аналіз праць вітчизняних науковців дає підстави констатувати інтегративність, багатофункціональність, рівневість, специфічність інноваційної культури [1, 2, 3, 5, 6], результативність формування якої

знаходиться в прямій залежності від цілеспрямованого включення викладача в діяльність по створенню, засвоєнню та використанню педагогічних інновацій в своїй практиці, що призводить до формування інноваційного потенціалу ЗВО, який, у свою чергу, забезпечує формування інноваційного освітнього середовища тощо.

Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності викладача в сучасних умовах розвитку освіти обумовлюється:

- соціокультурними змінами в українському суспільстві, що вимагають докорінного оновлення системи освіти, методології і технології організації освітнього процесу;

- інтенсивністю оновлення ОП, запровадженням нових освітніх стандартів, що спонукають вдосконалювати чи розробляти оптимальні, ефективні, якісні, адаптовані до сучасних потреб освіти методики та технології з урахуванням динамічних особливостей педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу;

- посиленням гуманітаризації вищої освіти, що супроводжується зростанням ролі фахової підготовки педагогічних працівників, неперервним оновленням змісту освітніх компонентів;

- технологізацією освітнього процесу, що вимагає оновлення організаційних форм, технологій організації освітнього процесу;

- прийняттям викладачами впровадження інновацій, як умови підвищення результативності освітнього процесу;

Здатність до освоєння інноваційного педагогічного досвіду характеризується:

- готовністю освоювати нові ідеї, підходи, технології;
- наявністю достатніх знань для виявлення та оцінювання інновацій в освіті;
- наявністю умінь аналізувати та узагальнювати інноваційні підходи в освіті;

- наявністю умінь розширювати власний методичний інструментарій новими методами, прийомами, технологіями;
- уміннями генерувати нові ідеї.

Перелічені складові інноваційної культури виступають підставою для розроблення алгоритму діагностування сформованості інноваційної культури педагога. Об'єктом оцінювання виступають:

1. Відкритість новизни.
2. Використання в педагогічному досвіді вже відомого (традиційного) з деякими елементами новизни.
3. Пошуково-творчий підхід з узагальнення і конкретизації відомого з метою використання у нових умовах.
4. Суттєве доповнення традиційних підходів новими елементами, прийомами.
5. Створення якісно нового.

Пропонований алгоритм має призначенням оцінювання впровадження результатів наукових досліджень, а також оцінювання впровадження кращого (ефективного, передового) педагогічного досвіду.

Узагальнення результатів вивчення практики впровадження інновацій в освітній процес ЗВО досить яскраво висвітлює одну з найсуттєвіших причин, що гальмує чи знижує ефективність і результативність цього процесу – відсутність або низький рівень сформованості інноваційної культури, пов'язаного, насамперед, з недостатньою включеністю викладачів в інноваційний процес і ставлення їх до педагогічних інновацій.

Проведені дослідження (анкетування, тестування. Експертна оцінка. Вивчення продуктів діяльності) викладачів Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та Харківського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради у кількості 76 осіб, дозволили виокремити кулька груп науково-педагогічних і

педагогічних працівників за критеріями, що характеризують рівень сформованості їх інноваційної культури.

Критеріями визначення рівня сформованості інноваційної культури було обрано:

1. Відкритість до інновацій.
2. Методична підготовленість до впровадження інновацій.
3. Налаштованість на створення, засвоєння та впровадження інновацій в освітній процес.

Також завданням дослідження було встановлення зв'язку рівня сформованості інноваційної культури викладача з якісними показниками успішності здобувачів освіти.

Якісний показник успішності академічних груп з окремих освітніх компонентів визначався за середнім арифметичним показників здобувачів освіти.

На підставі результатів анкетування «Педагогічні інновації в освітньому процесі: за і проти», тестування «Уявлення про зміст і критерії педагогічних інновацій», експертних оцінок деканів і завідувачів кафедр та вивчення продуктів інноваційної діяльності викладачів на етапах створення та впровадження педагогічних інновацій було виокремлено кілька груп викладачів за рівнями їх інноваційної культури відповідно до набраних балів за кожним із критеріїв з максимуму – 100:

- високий рівень – 90-100 б.
- вище середнього – 74-89 б.
- середній – 60-73 б.
- низький – 1-59 б.

До першої групи увійшли викладачі, у яких активно виражалось позитивне ставлення до різного роду педагогічних інновацій, які високо оцінювали актуальність та перспективність пропонувананих інновацій в освіті, ініціювали, створювали та впроваджували інновації в освітню діяльність. Педагоги цієї групи багато уваги приділяли популяризації та

розповсюдженню інноваційних педагогічних ідей серед колег, здобувачів освіти.

Із 76 викладачів таких виявилось 17 осіб (22,4%).

До другої групи було віднесено викладачів з емоційно-позитивним ставленням до інновацій, які підтримують упровадження нового в освітній процес. Але вони не виявляють наполегливості у застосуванні педагогічних інновацій у власній практиці роботи, аргументуючи цю ситуацію надмірними інтелектуальними, енергетичними і часовими затратами. В інноваціях їх приваблює скоріше зовнішні ефекти, такі як престижність інноваційної діяльності в очах колег і здобувачів освіти, можливість продемонструвати свої здобутки, поспілкуватися з широким загалом педагогів, співавторства і співпраці.

Всього таких виявилось 25 осіб (32,9%).

Третю групу утворили викладачі, у яких бажання створення, оволодіння і застосування інновацій не в повній мірі узгоджується з їх бажаннями це робити. Вони не спішать висловлювати своє ставлення чи певним чином оцінювати нові педагогічні ідеї та пропоновані інновації. У створенні чи застосуванні інновацій вони досить пасивні, але не заперечують їх важливості для вдосконалення освітнього процесу і якості навчання.

У процесі використання педагогічних інновацій, після низки консультацій і відвідування занять колег, представники цієї групи здатні самостійно чи з допомогою інших викладачів достатньо об'єктивно оцінити проблеми і труднощі, що виникають.

Ця група нараховує 20 осіб (26,3%).

До четвертої групи відносяться викладачі, які демонструють нейтральне чи навіть байдуже ставлення до інновацій, мотивуючи цей факт і так високим рівнем власної педагогічної діяльності. Вони вважають, що їхня викладацька робота не потребує інноваційного оновлення. Однак у процесі спостереження чи теоретичного оволодіння змістом і методичними

аспектами пропонованих новацій такі педагоги здатні оцінити їх позитивні сторони та змінити своє ставлення до використання в освітньому процесі.

Усього ця група складається з 14 осіб (18,4%).

Таким чином, результати дослідження виявили різне ставлення до створення і застосування педагогічних інновацій. Можна констатувати, що викладачі ЗВО готові здійснювати інноваційну діяльність, самореалізуватись у творчій педагогічній роботі, що й визначає рівень сформованості їх інноваційної культури.

Узагальнення результатів наукових досліджень учених (О. Амацьєва, Н. Гавриша, О. Єфросініна, А. Кальянова, В. Носкова, В. Ортинського) [2, 5, 6], дають підстави для висновку, що інноваційна культура сучасного викладача педагогічного ЗВО є складовою його професіоналізму й основою формування низки компетентностей, що забезпечують якісний розвиток освітнього процесу. До таких компетентностей, з урахуванням результатів дослідження О. Бартків [1, С. 52-58], слід віднести:

- усвідомлення сенсів і цілей інноваційної діяльності у ЗВО;
- вмотивованість до інноваційних змін на основі ставлення до себе як їх суб'єкту;
- здатність виокремлювати проблеми та формувати цілі і завдання щодо їх інноваційного вирішення;
- здатність визначити та коректувати нові педагогічні шляхи і засоби педагогічної діяльності в контексті особистісно-орієнтованої освіти;
- володіння методичним комплексом методів, засобів, прийомів забезпечення оптимальних й ефективних умов інноваційної діяльності на потреби особистості й суспільства;
- готовність і вміння аналізувати процес та результати педагогічної діяльності; володіння засобами міжособистісної та широкої соціальної комунікації;
- потреба у творчому розвитку і готовність до самовдосконалення.

Вивчення наукової теорії та педагогічної практики доводить, що лише мотивований та компетентний щодо інновацій фахівець у галузі освіти здатен ефективно реалізовувати функції інноваційної культури, визначені О. Єфросініною, А. Кальяновим, В. Носковим та узагальнених В. Ортинським: пізнавально-перетворювальна, регулятивна, ціннісно-нормативна, комунікативна, соціалізацій, прогностична, інтеграційна [6].

Таким чином, інноваційна культура педагога є невід'ємним компонентом (складником) його професійної діяльності, оскільки саме вона характеризує і забезпечує здатність викладача до творчої самореалізації, визначає його інноваційний потенціал, як здатність сприймати, розуміти, створювати та впроваджувати нововведення: організувати, регулювати та координувати інноваційні процеси в освіті.

Перспективи подальших досліджень.

Педагогічна вища освіта, освітнє середовище потребує розробки теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої моделі комплексного формування інноваційної культури сучасного педагога як ключового суб'єкта створення ефективного освітнього середовища.

Література

1. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2010. №1. С. 52-58.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник, Київ, 2003. 316 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Київ, 2015. 304 с.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
5. Носков В., Кальянов А., Єфросініна О. Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному ЗВО. Соціальна психологія : збірник наукових праць. 2005. №4 (12). С.69-83.

6. Ортинський В. Л. Педагогіки вищої школи: навчальний посібник.
Київ, 2009. 472 с.